Glipticǎ de epocǎ romanǎ, în colecția Muzeului Județean Gorj ”Alexandru Ștefulescu„.

Vasile Marinoiu

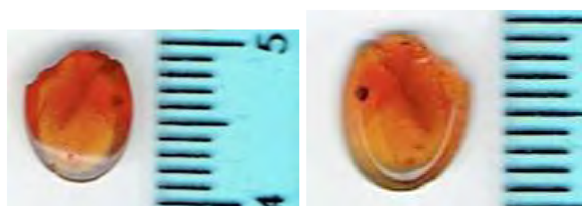
Recent, au fost descoperite douǎ noi geme de epocǎ romanǎ în județul Gorj. Prima a fost descoperitǎ, alǎturi de alte artefacte romane, în partea de nord a satului Bârsești (ce aparține de municipiul Târgu Jiu), în punctul ” Pârâul Iaz„ la cca 200 m Vest de DN 67 D, Târgu Jiu- Baia de Aramǎ. Este o descoperire, realizatǎ (Frențescu Ionuț Lucian din Târgu Jiu, în anul 2015), cu ajutorul unui detector de metale, posibil într-o necropolǎ romanǎ - aici descoperindu-se nouǎ fibule - din care douǎ de argint - , patru inele (toate din bronz), mai multe lentile din fier, un topor din fier, greutǎți de cântar din plumb și bronz etc. Aceste artefcate romane au ieșit la ivealǎ la o adâncime de 30 -35 cm fațǎ de nivelul actual de cǎlcare.

În aceeași zonǎ, un alt detectorist (Nistor Florin din satul Lelești), a descoperit douǎ monede din bronz (una turceascǎ de la sf. sec. XVIII) și una roamanǎ. Cea romanǎ este un as emis de împǎratul Gordian al III-lea (238 -244) și a fost bǎtutǎ în Asia Micǎ, în atelierul din Niceea - (Avers – AE, axa 12, greutate 2.04 gr , diametru 16,9 mm – bust drapat și cuirasat cu coroanǎ radiatǎ, spre dreapta și inscripția parțial lizibilǎ …*GORDIAN…*; Revers – Trei stindarde militare și inscripția parțial lizibilǎ *NIKAE…*).

Am insistat mai mult pe aceastǎ a doua monedǎ, deoarece aceasta ar putea data necropola de la Bârsești, necropolǎ ce ar fi fost folositǎ de proprietarul unei *villa rustica* (încǎ nedescoperitǎ), ce ar fi existat în aceastǎ zonǎ (aici descoperindu-se la sfârșitul secolului al XIX-lea și un tezaur monetar imperial roman cu peste 3000 de denari) .

Gema descoperitǎ la Bârsești poate fi și ea datatǎ, dupǎ artefactele descoperite în același perimetru și dupǎ aceastǎ monedǎ, în prima jumǎtate a secolului al III-lea d. Hr. . Ea nefiind gravatǎ, este realizatǎ din cornalinǎ (carneol) de culoare gǎlbuie, translucidǎ (puțin fisuratǎ în diagonalǎ și cu fragmente lipsǎ), este fațetatǎ , bizotatǎ în unghi ascuțit mediu, cu marginea tǎiatǎ, având o formǎ ovalǎ, ușor convexǎ pe avers și platǎ pe revers. Piatra semiprețioasǎ era parte componentǎ a unui inel, din care s-a desprins ulterior (aceasta fiind de mici dimensiuni, greu mai putea fi recuperatǎ).

Piesa are urmǎtoarele dimnsiuni: - Lungime = 8,1 mm, lǎțime = 6,7 mm, grosime = 2,1 mm și o greutate de 22 grame. Este înregistratǎ la Muzeul Județean Gorj ”Alexandru Ștefulescu„ din Târgu Jiu cu numǎrul de inventar - 29.560.

1. Gema descoperită la Bârsești – municipiul Târgu Jiu

Cea de-a doua gemă a fost descoperită recent (august 2017), în *vicusul militar* roman de la Bumbești Jiu, punctul ”Gară„ în urma unei cercetări arheologice preventive determinate de investiția societății Hidroelectrica S.A., de amplasare a unor stâlpi electrici ”Racordarea la sistemul energetic național a centralei hidroelectrice Bumbești – linie electrică aeriană de 110 Kv, dublu circuit centrala hidroelectrică Bumbești – borna 35 bis, linie electrică aeriană 110 Kv Târgu Jiu Nord – Parângu, circuitul 2„.

Obiectivul principal al cercetării preventive l-a constituit salvarea vestigiilor arheologice din perimetrul afectat de lucrările de amplasare în zona siturilor arheologice Bumbești Jiu (Gară și Vârtop) a fundațiilor unor stâlpi electrici, în vederea descărcării de sarcină arheologică a terenului afectat de acestea. S-au descoperit mai multe complexe arheologice de epocă romană, cele mai multe probleme punându-l complexul numărul trei, unde în două din cele trei casete deschise pentru amplasarea stâlpului cu numărul 20, au fost descoperite structuri constructive romane (un drum de incintă în zona estică a vicusului militar de la Bumbești Jiu-”Gară„ având o lățime cuprinsă între 1,80 și 2,50 m și o lungime de 12 m – cât a fost decopertat).

În prima și a doua casetă cercetată, drumul era realizat din piatră de râu așezată pe un strat de pietriș. Pe această structură constructivă am descoperit câteva fragmente de vase ceramice romane, de uz casnic, fragmente de cărămizi, țigle și olane, piroane din fier, precum și un fragment de ornament ceramic reprezentând un cap de șarpe, ornament ce se aplica pe vase și avea o conotație religioasă (cultul zeului Sabazios) [1]. Tot aici am descoperit și gema din carneol (cornalină), gravată cu simbolul Capricornului.

Gema recent descoperită, la adâncimea de 30 cm față de nivelul de călcare, se păstrează integral și este realizată din cornalină, de culoare roșcată, translucidă, având următoarele dimensiuni : Lungime = 10, 2 mm, lățime = 7,1 mm și grosimea = 3,4 mm , având o greutate de 0,50 grame.

---

[1] Cf. *Enciclopedia civilizației romane*, București, 1982, p. 689 - Sabazios sau Sabazius era o divinitate traco-frigiană asemănător lui Dionysos.. Era zeu al naturii, vegetației, fecundității și agriculturii. În Asia Mică a cunoscut influența zeilor Attis, Helios, Man, Mithras dar mai ales a cultului lui Iahve. Un mare număr de atribute ale zeului și cultului său sunt transpuse pe vase ceramice decorate cu simboluri magice - șarpele, conul de pin etc. Vezi și Viorica Rusu-Bolindeț, *Ceramica romană de la Napoca. Contribuții la studiul ceramicii din Dacia romană,* - *Vase decorate cu șerpi aplicați,* Cluj-Napoca, 2007, p. 359 -370. Piesa a fost inventariată la Muzeul Județean Gorj ”Alexandru Ștefulescu„ din Târgu Jiu la nr. 31.523.

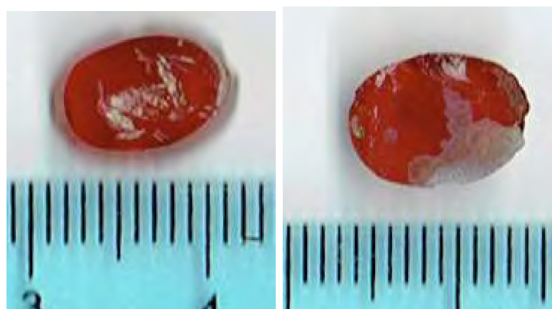
Are o formă ovală, suprafața gravată fiind puțin convexă, iar reversul plat. Este bizotată în unghi ascuțit mediu, cu marginea tăiată și cu urme de gluten, cu care era lipită pe un inel metalic.

Intalia are gravat un Capricorn,[2] reprezentat culcat, cu capul întors spre dreapta. Face parte din categoria genelor magico-religioase din Dacia, ce se aseamănă tematic cu cele specifice epocii romane ca iconografie, frecvența lor fiind dată de răspândirea credințelor soteriologice orientale, dar și de criza religioasă din pantheonul roman. Conform mitologiei grecești, Capricornul era de fapt Amathea, capra care l-a hrănit în secret pe Zeus, atunci când era copil și se afla în insula Creta. Mai târziu, în semn de recunoştinţă, Zeus a transformat animalul într-o constelație (*Catasterismi)*. Capricornul este al zecelea semn astrologic al Zodiacului (22 decembrie – 19 ianuarie), fiind asociat cu constelația Capricorn. [3] Simbolistica reprezentării caprei însemna ambiție, hotărâre, inteligența, curiozitate dar și stabilitate și fertilitate (capacitatea de a prospera).

În ceea ce privește calitatea artistică a gemei, aceasta este bine executată, reprezentată într-o manieră îngrijită de redare, fiind bine proporționată, iar mişcarea capului, ce privește înapoi, fiind firească și bine realizată. Are ca elemente anatomice –picioarele, botul, ochiul, copitele, coarnele etc. Picioarele au o atitudine cabrată, cu coarnele arcuite, orientate spre spate, iar sub bărbie este schițată o barbă. Modul de redare a pielii (textura), animalului este realizată din linii paralele ce converg dinspre corp spre gât și care încearcă să reprezinte părul.

Piesa are și o valoare gnostică, pe lângă cea mistică-talismanică cu puteri terapeutice, magice și oculte, ea fiind totuși asociată obiectelor de podoabă, de obicei fiind fixate pe un inel sau medalion.

Din punct de vedere cronologic, credem că piesa respectivă datează din a doua jumătate a secolului al II-lea sau începutul secolului III, fiind realizată,, probabil, într-un atelier din Romula sau Micia – cele mai apropiate ateliere față de Bumbești Jiu.

2. Gema descoperită în vicusul militar roman de la Bummbești Jiu ”Gară,,.

---

[2] Mihai Gramatopol, *Les pierres gravée du Cabinet numismatique de l`Academie Roumaine, Collection Latomus,* Bruxelles, 1974 , Idem, *Artele miniaturale în antichitate,* București, 1991.

[3] Alexandru Coman, *Amalthea, Pricus și legendele Capricornului*, București, 2016.

Inelul cu gema respectivă a aparținut probabil unui militar din unitățile auxiliare ce au staționat în această perioadă în castrul cu zid de piatră de la Bumbești Jiu ”Gară„ - fie din Cohorta IV Ciprya quingenaria, fie din Cohorta I Antoniniana milliaria Brittonum.

Intalia respectivă [4], este cea de-a treia gravată, descoperită într-un sit arheologic de epocă romană, după cele două descoperite în urma cercetărilor sistematice în thermele romane ale castrului cu val de pământ de la Bumbești Jiu, punctul ”Vârtop„ în anul 1997 (cu reprezentarea zeiței Minerva și a lui Pan) [5], ce au fost datate în prima jumătate a secolului al II-lea.

În apropierea castrului cu val de pământ de la Bumbești Jiu, punctul Vârtop, la sud de acesta (la cca 60 de metri), am descoperit în anul 1997 fundațiile thermelor romane. Cercetările arheologice sistematice au continuat aici până în anul 2007, scoțând la iveală cea mai mare parte a băilor romane.

Cele mai numeroase și importante piese au fost descoperite în prima cameră (*apodyterium)*, unde alături de cele 18 monede (din argint sau bronz, emise de împărații Domițian, Traian, Hadrian, Antoninus Pius și Marcus Aurelius pentru Commodus) [6], amintim și câteva fibule (de tipul cu genunchi, dar și două zoomorfe, foarte rare – emailate, din care una de tip dragon),[7] precum și două geme (intalii) de carneol. [8]Asupra acestor din urmă piese ne vom referi în rândurile ce urmează.

Cele două intalii, cu imaginile incizate pe una din fețe, au fost descoperite în secțiunea S_1/1997, fiind gravate în carneol sau cornalină, piatra semiprețioasă cea mai des folosită în gliptică. Cele două artefacte romane au gravate figurile zeiței Minerva și ale unui Faun. Ele au fost montate, probabil, în două inele, deoarece suprafețele gravate sunt convexe, iar reversurile sunt plate, bizotate în unghi ascuțit mediu cu marginea tăiată și cu urme de gluten.

Prima intalie, descoperită în incinta băilor romane de la Bumbești Jiu ”Vârtop„, are gravată pe zeița Minerva și are o culoare roșcată translucidă. Ea se păstrează integral, având o formă ovală convexă, iar reversul plat, bizotată în unghi ascuțit mediu, margine tăiată. Zeița înțelepciunii, protectoare a artelor, comerțului și meșteșugurilor este reprezentată schematic, în picioare, din față, cu capul întors pre stânga. Poartă pe cap un coif attic cu *crista* înaltă, îmbrăcată cu *himation*. În mâna dreaptă ține o lance și se sprijină pe scutul care se află jos, lângă picior. În mâna stângă ține o ramură de măslin. [9] Ramura de măslin, atribut al păcii, arată că este vorba de o reprezentare a zeiței, purtând epitetul de *Minerva Pacifera*.

---

[4] A fost inventariată la Muzeul Județean Gorj ”Alexandru Ștefulescu„ din Târgu Jiu cu nr. 31.521.

[5] Vasile Marinoiu, O. Bratu*, Cercetările arheologice de la Bumbești Jiu, jud. Gorj, campaniile 1997 -1999,* în Litua, nr. VIII, Târgu Jiu, 2000, p. 25 -33.

[6] V. Marinoiu**, *op. cit.,* p.79 – 81.**

[7] Sorin Cociș, V. Marinoiu**, *Fibule din Oltenia (I),*** în Revista Bistriței, nr.XIX, Bistrița Năsăud, 2005, p. 101 – 110; **vezi și** Sorin Cociș**, *Fibulele din Dacia romană,*** Editura Mega, Cluj Napoca, 2004, p. 116 – 117.

[8] V. Marinoiu**, *op. cit.,* p. 70.**

[9] Mihai Gramatopol**,*Les pierres gravée du Cabinet Numismatique de l´Académie Roumaine,***Collection Latomus**,** Bruxelles, 1974**:** Idem**, *Artele miniaturale în antichitate,*** Editura Meridiane, București 1991.

Ea era onorată de două ori pe an, odată în timpul echinocțiului de primăvară, timp de cinci zile, între 19 și 23 martie, numită *Quinquatria* , iar cea de-a doua în 13 iunie, numită și *Quinquatria minor.* [10]

Dimensiunile piesei gravate sunt: Lungime 11 mm, lățime 8 mm, grosime 6 mm, iar cele ale reversului, lungime 7 mm și lățime 4 mm. Păstrează urme de gluten (*glutinum),* soluție cu care se lipeau pe un suport metalic - probabil un inel de bronz, argint sau aur.

Cea de-a doua intalie, descoperită în băile romane ale castrului cu val de pământ de la Bumbești Jiu ”Vârtop„, este tot de formă ovală, având aversul puțin convex, reversul plat, bizotată în unghi ascuțit mediu și marginea tăiată. Are gravat un *Faunnus* sau *Lupercus*, având o culoare galben-maronie (ceva mai închisă decât prima), dar translucidă. Deși se păstrează aproape integral, este ușor deteriorată, prezentând o ruptură mediană cu lipsuri de material (ca urmare a unei loviturii mecanice din timpul descoperirii). Ea are reprezentată figura grotescă a unui Faun bărbos ce stă în picioare, fiind văzut din față cu capul profil spre stânga. Pe cap poartă o coroană, deasupra căreia, ies două cornițe în frunte. Este îmbrăcat doar cu o piele de capră și ține în mâna stângă un corn al abundenței, la piept un *zyrinx* (naiul), iar în cealălaltă mână o măciucă. Cele două picioare se termină în copite.

Simbolistica acestei reprezentări, veche zeitate latină, însemna virilitate, fertilitate, bogăție și victorie asupra dușmanilor. Numele sugerează caracterul de zeu binefăcător, favorabil, căci el proteja turmele și păstorii mai ales împotriva lupilor. El era creatură a naturii, geniu câmpenesc care trăia și dănțuia în păduri cântând din *syrinx* (naiul). Avea două sărbători, una pe 15 februarie, *Lupercalia* și cealălaltă, denumită *Faunalia*, pe 5 decembrie, ce erau organizate de Colegiul preoților lui *Faunus Lupercus*. [11]

Nu excludem nici sensul satiric, acela al vizării trăsăturilor definitorii ale unui *miles gloriosus* (soldat fanfaron plautian) .

Dimensiunile sunt mai mari decât la precedenta: Lungime 16 mm, lățime 12 mm și o grosime ceva mai redusă, de 5 mm. Reversul are lungimea de 14 mm și lățimea de 9 mm. Această intalie păstrează și ea, chiar mai accentuat decât la prima, urme de *glutinum,* cu care a fost lipită pe un inel, probabil, din aur (se observă urme din acest material pe reversul intaliei), ceea ce ar sugera că aceasta a aparținut unui ofițer roman.

Valoarea lor gnostică nu este de neglijat, pe lângă cea mistico-talismanică cu puteri terapeutice, magice, oculte, ele au și o valoare artistică, fiind asociate obiectelor de podoabă și fixate pe obiecte de metal, în special inele, (de bronz, argint sau aur), pe centuri de piele, pe haine etc.

Execuția celor două intalii este destul de îngrijită, existând o oarecare acuratețe artistică, fapt ce este relevat și de proporțiile și silueta persoajelor și detaliile veșmintelor acestora. Totuși la prima piesă se observă unele stângăcii de execuție (brațul drept pare a fi lipit de corpul zeiței).

---

[10] Robert Turcan,***The Gods of Rome*,** New York, 2000.

[11] Dumitru Tudor et alii, ***Encuclopedia civilizației romane,*** Editura științifică și enciclopedică. București, 1982, p. 354 -356.

3.Intalie reprezentând pe zeița Minerva Pacifera (avers și revers).

4. Intalie reprezentând un Faun (avers și revers).

Pentru realizarea lor litoglifii pregăteau materia primă ce urma a fi lucrată ca intaliu, aceasta fiind decapată din filoanele de cornalină (piatra cea mai des folosită a glipticii), așchierea nucleelor de rocă, după dimensiunile cerute de comanditar, fasonarea, bizotarea și polisarea lor primară. Pentru gravare se

foloseau dăltițe de fier călit (*ferrum retusum)*, [12] cu profiluri diferite, acționate de un strung cu roată la picior care prin rotire săpau în masa pietrei, ajutată de o soluție abrazivă cu pulbere de diamant sau de ostracită (pilitură a osului dorsal al sepiei), materie denumită în antichitate *smyris* . În faza finală intaliile erau din nou polisate și lustruite. Toate aceste operațiuni necesitau multă tenacitate, abilitate, experiență

În general temele gravate de *cavatores gemmarum* erau inspirate din repertoriul iconografic realizat pe reversului monedelor romane, dar fără a fi explicite asupra reprezentărilor.

Ca document istoric, gemele aduc o contribuție importantă la cercetarea mitologiei, iconografiei, obiceiurilor și credințelor epocii romane.

Aceste noi descoperiri de geme romane din județul Gorj, aduc contribuții la realizarea și circulația acestor artefacte în provincia Dacia, alăturându-se celor descoperite la Romula, Porolissum, Potaisa, Micia, Napoca, Apulum, Tibiscum, Drobeta , Sucidava ori în așezările de pe litoralul Mării Negre (Tomis, Callatis) etc.

[12] **D. Tudor**, ***Oltenia romană,*** ediția a 4-a, Editura Academiei R.S.R, București, 1978, p. 108 -112**;** **Idem,** ***Pietre gravate descoperite la Romula,*** în Apulum, nr.6, Alba Iulia, 1967, p. 209

Bibliografie selectivă

Anghel, D., Har, N., Șuteu, C., Ursu, M., - *Metode de investigare mineralogice și petrografice ale unor intalii din colecția Muzeului Național al Unirii Alba Iulia,* în Terra Sebus, Acta Musei Sabiensis, nr. 8, 2016, p. 83 -104.
Ardevan, Radu, - *Despre o gemă romană de la Gherla,* în Peuce, S.N., nr. III - IV, 2005- 2009, p. 183 – 187.
Babelon Ernest, - *La gravure en pierre fines,* Paris, 1894.
Babelon, E., - *Histoire de gemmes depus des origines jusqu'a l'époque contemporaine,* Paris, 1900.
Barb, A.A., - *Gnostiche gemme,* în Enciclopedie dell'arte antica, classio orientale, vol. III, Roma, 1960, p. 971.
Cavenago-Bignami,S., - *Gemmologia, pietre preziose e perle,* Milano, 1959.
Coman Alexandra – *Amalthea, Pricus și legendele Capricornului,* 2016.
Dobre Anca Angela - *Geme gnostice în inventarele funerare ale Tomisului antic,* revista Biblion, nr. 12 -13, Constanța, 2015, pp. 5-7.
Espak Peeter – *Acient near eastern Gods EnkinAnd Ea. Diachronical analsis of texts and images from the earliest sources to the neo-sumerian period – teză de doctorat ,* Tartu, 2006.
Furtwängler, A., - *Die Antiken Gemmem*, Leipzig, 1900.
Gramatopol , M.,– *Les pierres gravée du Cabinet numismatique de l`Académie Roumaine,* Collection Latomus, Bruxelles, 1974 - (*Geme și camee din colecția Cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei,* București, 1977 – pozițiiile nr. 571 și 574, Planșa XXVII, inv. 211 și 313).
Gramatopol, M., - *Artele miniaturale în antichitate,* București, 1974, p. 16.
Mariette P. J., - *Traité des perres gravée,* vol. I – II, Paris , 1850.
Marinoiu, V., Bratu, O., - *Cercetările arheologice de la Bumbești Jiu, jud. Gorj – Campaniile 1997 – 1999,* în Litua, nr. 8, Tg. Jiu, 2000,, p. 25 -33.
Marinoiu, Vasile, - *Romanitatea în nordul Olteniei,* Târgu Jiu, 2004.
Marinoiu, V., - *Două piese gliptice descoperite în thermele castrului roman de la Bumbești Jiu, punctul Vârtop, județul Gorj,* în Drobeta, nr. XXII, Arheologie-Istorie, Drobeta Turnu Severin, 2012, p. 146 -153.
Pantazi Adrian, - *Aspecte ale glipticii din Dacia romană,* în Ziridava, nr. 21, Arad, 1998, p. 43- 44
Pop. C., Găzdac, Cristian – *Câteva geme inedite din Dacia romană,* în Ephemeride Napocensis, nr. III, Cluj-Napoca, 1993, p.143 -148.
Sârbu, Andrei Cătălin, - *Viața cotidiană a soldaților romani cantonați în Oltenia* - disertație master, București, 2016, p. 19 -27.
Tudor, D.- *Oltenia romană*, ediția a 4-a, București, 1978, pp. 108 -112..
Tudor, D., - *Pietre gravate descoperite la Romula,* în Apulum,nr. 6, Alba Iulia, 1967, p. 209 - 229.

Tudor, D., et alii - *Enciclopedia civilizației romane,* editura științifică și enciclopedică, București, 1982, p. 689.
Țeposu – David, Lucia., - *Cameele și gemele din Muzeul de Arheologie din Cluj-Napoca,* în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, pp. 525 – 534.
Țeposu, D., L., - *Colecția de geme a Muzeului Brukenthal din Sibiu,,* în St. Com., nr.12, Sibiu , 1965, p. 83 -132.
Vasinca,Maria Hadiji, - *Prelucrarea pietrelor semiprețioase în Dacia romană,* www.icsiatim.uvt.ro/2007 - art.13.pdf., p. 201 -205.